

יצחק בצלאל: הכל כתוב בספר : עם סופרים בישראל כיום (תל-אביב : הקיבוץ , 1969), ' 44-49.

ע. הלל

ע. הלל שם-עט של הלל עומר. נולד במשמר-העמק ב-1926 בה חי עד 1954. תוך שנים אלה שירת בפלמ"ח. למד אדריכלות-גנים בפאריס. שיריו הראשונים התפרסמו ב-1944. אסופות-שיריו : „ארץ הצהרים" — 1950, ובמהדורה מורחבת — תשי"ז. „נשרה" — תשכ"ב, ו„טרוף טורף" — 1964. פורסם כמה ספרי שירה וסיפורים לילדים. כן כתב מספר תסריטים.

שירה, טבע, אדם

שיריו של ע. הלל מתקשרים בוכרוני עם מסע אחד ברגל מבאר־שבע לאילת. מסע של מדריכים בתנועות נוער. באותו מסע היה חברנו יוסקה פינסקי ז"ל הולך כש„ארץ הצהרims" לע. הלל, שאך אז הופיע, תחוב מקומט בהגורו והיה מדקלם בקול שירים מתוכו. „פתאום / התפוצץ אל עיני אלוהים / אין מחשבה / אדיש הוד־חלומות, נשבר לפני — הררי צוקים / בואכה עמק הערבה“ („במעלה העקרים“). או מתוך „שקיעת צהרי הנגב“: „שירו תרועות אל ארץ הנגב / כי רחבה היא, ים לבב / שירו לשימון הבתולים, הכניעו דימתו בשירתכם“.

שיריו של ע. הלל התקשרו בחווייתי עם טורים ארוכים ארוכים בהליכה עיקשת. עם ריגשה שאוגת מגופי־פרא, עם חדוה לא כבושה מנעורים, מהיות יחד.

בימים אלה הופיע קובץ שירים נוסף של ע. הלל „טרוף טורף“. שירים אחרים. השורות נתקצרו, הנוף האנושי נשתנה ונצטמצם, „היחד“ נעלם. מראות־הטבע קמאים יותר, היצרים עזים יותר. שאגות השמחה פינו מקום להלך־רוח של פכתוף, של אכזבה. שירים אחרים.

שאלנו את ע. הלל שאלות של „מה נשתנה“; מה נשתנה מאז „ארץ הצהרims“ עד „טרוף טורף“? בשירתו, בו, בסביבתו החברתית: הלל השיב בדברים סדורים, כמשנה שאינה חדשה עמו. פתח ואמר:

כתיבת שירה הינה תהליך בלתי־מודע, שאין לך שליטה עליו בכללותו או בפרטיו. תפקידי בתהליך זה הוא של כותב, מעין לבלר, המקבל הוראות

מ"אני פנימי", המעלה על נייר תמונה או משפט ש"אני" זה הרה או הגה. מבחינה זו אין לי יומרה להיות אחראי למה שאני כותב. אחריותי היחידה היא למסירת הדברים בדיוק המוחלט ביותר האפשרי, כפי שהם התהוו בי. אינני אחראי לתוכן הדברים, אף לא לצורתם, אני רק עושה כל שביכולתי כדי למסרם במדויק.

לכן, שאלות כמו האם שירה זו היא הגותית או אמוציונאלית — אינן תופסות לגבי דידי. גם אינני משכיל דיי כדי להגיע לאבחנה בענין זה. אני נהנה מהחופש שבאידיעה. אינני כותב בצורה מושכלת או מתוכננת. גם כששיר נראה בעיניך הגותי, הוא מבטא ביסודו הוויה שאינה מתחום ההגות. כלומר, אינני כותב כדי להגיע לתוצאה מסוימת, כדי להשיג „אפקט" מסוים, אלא משום שביסוד שירה זה היתה איזו עילה חווייתית. אם מצויים שירים בלתי מובנים, הרי זה משום שהערפל ואי־הבהירות היו אבות כתיבתם. המשורר יכול להבהיר ולדייק באותה מידה בלבד שהחוויה שביסוד שירו היא בהירה ומדויקת.

המחזור „טרוף טורף" שבקובץ האחרון (שיש בו שלוש חטיבות: „נשרה" — מחזור שירים שהופיעו קודם בנפרד, „צריחה" ו„טרוף טורף") — הוא תופעה עלומה לי עצמי. אינני יודע כיצד התהווה מחזור זה, כשם שאיני בטוח שאוכל להסביר כל פרט בו.

ביסודו של מחזור זה, קיים סיפור־מעשה, מעין נובילה: אהבת האב לבת יוסף החייט, בריחת הבן מביתו והיטרפו ע"י חיה. כל שיר נכתב לעצמי, בייחודו, מבלי דעת מה יבוא לאחריו. עם זאת, כל שיר נולד והתפתח מתוך קודמו או קודמיו.

כבר ציינתי כי תהליך הכתיבה מקורו בבלתי־מודע, והוא כמעט אוטומטי. עם זאת, בין נוסח ראשון של השיר לנוסח אחרון חל שינוי רב. השינויים שמנוסח לנוסח אינם לשם יפוי מילולי של השיר, או שיכלולו הסגנוני, בדומה לתרגום מלשון ללשון. כל ניסוח מחדש ניתן באותו תוקף כמן המסירה הראשונה של השיר. השינויים הם לשם מסירת החוויה השירית בדיוקה במידה גדולה והולכת, עד לנקודה בה אתה שלם עם נתינתו. דומה הדבר למי שמנסה למסור חלום, וממסירה למסירה מתבהר החלום.

האם החלום ממלא תפקיד ביצירה הספרותית?

אני סבור שהחלום ממלא תפקיד נכבד ביצירה הספרותית. ואצלי ודאי.

האם הכתיבה הבלתי־מודעת מאפיינת את כל חטיבות שירתך?

כן. כך כתבתי תמיד. מאז אני זוכר את עצמי, התחלתי לכתוב מילדותי.

שירי הראשונים התפרסמו ב"משמר" בשנת 1944. אחר־כך באה מלחמת העצמאות. שירים בודדים התפרסמו ב"בשער" אחר־כך ב"משא". ב־1950 נתפרסם קובץ שירי הראשון "ארץ הצהרims". שמהדורתו המורחבת הופיעה ב־1956. לאחר מכן חלה הפסקה של שנים מספר בהן כתבתי בעיקר ספרי ילדים. ב־1960 פרסמתי את "נשרה" ועתה את "טרוף טורף".

ואשר למה שגשתנה בשירתי מאז "ארץ הצהרims": אינני יודע, כשם שאינני "מתכנן" את שירי, כן אינני מפרשם. נכון שהעולם מסביבי, הארץ, ההוויה בה אני חי — השתנו, אך שינויים אלה קיימים מנקודת־ראות שירית כ"סיבה" ולא כ"תכלית". לו היה העולם גן־עדן היו נכתבים שירים אחרים. אל תשכח שמאז נכתבו שירי "ארץ הצהרims" עברו 18 שנים. השתנה הרבה בי, בארץ. אינני אדיש לבעיות חברתיות ופוליטיות ויש לי דעות מוגדרות בנושאים אלה. אך אלה אינם ענין לשיחה זו. אבל נכון גם, שמי שקורא בעיון בשני הקבצים רואה ב"ארץ הצהרims" גרעינים של "טרוף טורף" (ואנו קוראים ב"ארץ הצהרims" שורות כמו: "אללי! / כי צרי לא יחת משוד! / כי הזאב ישחר לטרף! כי חמת פתנים תצעק". או השיר הפסימי "יגונות אחרונים" — שיש כבר בהם הל־ירוה קודר, או השורות הבאות בשיר "חירות": "רק הנפש לבדה תכסוף־תכסוף אל הנסתר ולא נגלה"), כשם שאפשר למצוא ב"טרוף טורף" גילויים של "ארץ הצהרims". אפילו שני השירים המסיימים את שני הקבצים — דומים בהלך רוחם.

אין ספק שיש שלבים שונים בשירתי, בעיקר מבחינת התוכן. הקובץ הראשון אופטימי ברוחו. אך אינני מסתייג משירים שכתבתי בעבר, גם אלה שאינם נראים לי היום, כי אני מתייחס לשירה כאל כורח. כל שיר — כורח לשעתו ולא בן־טיפוחים.

יש גם הבדלים בצורה. כשהופיע הקובץ הראשון ציינו מבקרים כי השורות הארוכות בשירים אלה מלמדות שהושפעת מוולט וויטמן. האמת היא, שבעת כתיבת השירים לא יכולתי לקרוא את וויטמן במקורו — ותרגומו העברי הופיע מאוחר יותר. כתבתי אז בשורות ארוכות, בחרוז לבן ובנוסח רטורי, כי דברים רבים שצרמו לאחרים מצאו חן בעיני: שכונות־נידחות, פרברים, פקקי תנועה, גדרות דחיות. דברים אלה אינם סובלים קצב ומשטר, ולכן שירי אז היו בלתי ממושטרים. אינני נוהג בשיטתיות בחריזה. ההשפעה הלשונית הגדולה ביותר עלי היא זו של התנ"ך, וכתבי אוגרית ("האלה ענת"), ובהם יש קצב מלא כוח, כמו חציבה בהלמות פטישים. מיצירות אלה — וכמותן משירת ימי הביניים — אני "מושפע", כמו שאומרים בז'ארגון ספרותי. מה שנראה לי בהן, הוא

היופי הלשוני וההרזיה. אבל חרוזים בשירי הם רק תולדה של הענין. אני יודע, למשל, שלעתים קרובות חרוזי אינם טובים, הם נכתבים ברוגז.

מכיוון שהזכיר את שירת ימי הביניים, שאלתיו האם לדעתו כל שירה היא בלתי מודעת, או שהוא מכיר גם בקיומה של שירה או ספרות אחרת, מתוכננת ובעלת מטרה וייעוד.

אני מכיר גם בקיומה של כתיבה מתוכננת ואפילו מזמנת, דוגמת „המחברות“ של עמנואל הרומי, הגורמות הנאה רבה. אני סבור שכל אדם בעל „כשרון“ יכול לכתוב שיר שיהיה חביב, כפי שהדבר בכתיבת פזמונים. שאלת, אם לספרות יש יעוד. לכל ספר כשלעצמו אין יעוד, אין כוונה לחנך ולהשפיע. יש אמנם ספרות לוחמת למטרה כלשהי, יש סופרים סוציאליסטים, ביניהם חשובים. אבל גדולי הסופרים והמשוררים כתבו מבלי שיתכוונו לחנך את הקוראים. העובדה שהקורא מתחנך לאורם, משתפר, מתעדן — היא תוצאה עקיפה ורבת־פנים. הסופר אינו אדריכל הנפש. הספרות היא צורך של החברה האנושית. כמו מוסיקה, ציור, פיסול, וכל אמנות. אין לה „יעוד“ כשם שאין יעוד לציביליזציה. היא הכרח לאנושות, כמו לסופר.

אבל שרשה ועמוד שדרתה של השירה היא החוויה הפנימית. זר לי נוסח זה של שירה „כלפי“, הרווח במידה רבה בשירה החדשה ומבוסס על הרושם שהשיר עשוי לעורר. צירופי האימאז'ים „המדהימים“ של הטכני ביותר עם הדמיוני ביותר, שכל כוונתם להדהים — חשודים בעיני. לדעתי, בשירת „בני דור“ — „דור הפלמ“ח“ בז'רגון המקובל — היתה האמת הפנימית חשובה יותר, היא עיצבה את שירתנו. האמת — היא המבחן הראשון של השירה ואין לה תמורה בכשרון. כל מידה של כשרון — ואינני כופר בכשרונם של כמה מהמשוררים החדשים — אינה מדברת אלי, אם המשורר מעמיד פנים או עושה להטים. מעשה לוליינות אני אוהב בקרקס.

אתה רואה, אני „משמיץ“ כאחד הזקנים... האמת היא שיש בין החדשים משוררים המקובלים עלי. אבל נראה לי כי גל של חדשנות מרעושה, עבר את שיאו.

ע. הלל כתב שורה של ספרי ילדים: „מעשה בעופר איילים“ (1957), „חוצלארץ חוצלארץ“ (1960), „בוקר טוב“ (1961), „דודי שמחה“ (1964). הוא חוטא גם בכתיבת תסריטים, אבל על תסריטים אין הוא מוכן לדבר, סוף סוף עדיין לא יצא מזה דבר. על ספרות ילדים הוא אומר:

אני מתייחס לזה באותה רצינות ואינטנסיביות כמו לכתובה למבוגרים.

יתר על כן, זו הנאה בלתי רגילה לשמח ילד או לקבל תגובה מילד על כתיבתך. ובכתיבה לילדים יש הנאת־יתר בכך שאתה שב להיות ילד. אולם אין הדבר פשוט. כתיבה לילדים אינה מחייבת אינפנטיליות. בכתיבה כזו חייב אתה להיות אמיתי, לא פחות מאשר בכתיבה למבוגרים, ולהשקיע בזה עבודה לא פחותה. ורצינות אינה היפוכו של הזמור.

משהזכרנו את השירה הצעירה לא התאפקנו מלשאל את השאלה החבוטה. מה דעתו על החלוקה למשמרות בשירה הישראלית.

למשמרות אין משמעות ספרותית, אלא רק משמעות אישית. החבורה שאני משוייך אליה, יש בין חבריה קירבה חברתית ואידיאית אך לא דוקא קירבה ספרותית.

האם יש לחבורה זו „אהבות ספרותיות“ או מקורות השפעה משותפים? באשר לי, אני מושפע מכל הבא ליד. נדמה לי שכל סופר ומשורר האהובים עלי משפיעים עלי, והרשימה ארוכה. אך אני מושפע לא רק מספרות, גם ממוסיקה, מסרטים, ממארות־נוף, מערים, מבני־אדם, מהכל.

האם אינך מיסטיקן במקרה? — שאלתיו משעלו במחשבתי שורות משרתו „הבלתי־מודעת“, המתפעמת מחזיונות הטבע.

קרא לזה כך אם תרצה. פגישתי עם העולם היא פגישה רליגיוזית. אני מברך יום יום, לא כמאמין באלוהים, אך כמעט כחסיד. אני מברך על שאני קיים, ונהנה מהעולם, משמש, משמים ומערפל, מאנשים ומבעלי חיים; על שאני חי וזוכה לבס זה של החיים. כמובן, אין זו הוויה רצופה של התפעמות מתמדת. העולם גורם לי שמחה עצומה. באותה מידה מוציאה אותי מדעתי מועקה כלשהי ומעכירה את רוחי ללא כל יחס הגיוני לענין עצמו. לנופי־טבע, לצלילים יש השפעה מאגית עלי. הם משפיעים יותר מכל נאום.

עם שאינני מיסטיקן בהגיונותי ובהלך־מחשבותי, הרי בתחושת־עולמי יש ודאי זיקה של מיסטרין ורליגיוזיות.

[29.1.65]